

Hamerli Petra

MAGYAR–OLASZ EGYÜTTMŰKÖDÉS A HORVÁT SZEPARATISTÁK TÁMOGATÁSÁBAN 1927–1934

A két világháború közötti időszak magyar–olasz kapcsolatainak egyik legfontosabb fejezete a két állam Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, alias Jugoszláviához fűződő viszonya volt.¹ Ennek fő oka abban keresendő, hogy Olaszország külpolitikai lépéseit ezekben az évtizedekben jelentősen befolyásolta a délszláv állammal való kapcsolatának pillanatnyi állása. Benito Mussolini, Olaszország miniszterelnöke és – az 1929–1932 közötti,² rövid periódust kivéve – külügyminisztere alapvetően a jugoszláv állam gyengítésére, vagy lehetőség esetén felbomlasztására törekedett, amelyhez Magyarország kitűnő partnernek ígérkezett számára. Bethlen István kormányának elsődleges külpolitikai célja ugyanis a trianoni békeszerződés területi rendelkezéseinek revíziója volt, amihez az első lépést az országot mintegy gyűrűként körülzáró kisantant egységének megbontása jelentette volna. Tekintve, hogy Jugoszlávia egyike volt a szervezet tagállamainak, Magyarország politikai elképzeléseibe remekül illeszkedtek Olaszország jugoszlávellenes elképzelései.

Az első világháborút követően létrejött jugoszláv állam meglehetősen ingatag talajon állt, ugyanis az ország lakossága mintegy tucatnyi etnikai csoportból tevődött össze, amelyek eltérő történelmi tradíciókkal, kulturális és gazdasági adottságokkal rendelkeztek. Az együttélés nehézségeinek következményeként szeparatista szervezkedések is szárba szöktek az országban, amelyek különösen a macedónok és a horvátok esetében öltöttek jelentős méreteket.³ Jugoszláviában a horvátok az összlakosság 24%-át tették ki, s ezzel a második helyen álltak az „uralkodó nemzet” szerepét betöltő szerbek (a népesség 40%-a) mögött.⁴ A horvátok szeparatista törekvései azt követően kezdtek igazán komolyra fordulni,

¹ Az állam 1918. december 1-jén Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven alakult, és hivatalos neve egészen 1929 októberéig ez volt. Mivel azonban a „Jugoszlávia” elnevezés már a korabeli forrásokban felbukkant, és a szakirodalomban is többnyire ez a névhasználat terjedt el, írásomban én is ezt a tendenciát követem, a „Jugoszlávia” megnevezést használva az 1929 előtti eseményekről szóló részekben is.

² Ekkor Dino Grandi töltötte be a külügyminiszteri posztot, aki a fasizmus idején mindvégig jelentős politikai tényezőnek számított.

³ A bulgáriai székhelyű, macedón VMRO-ról lásd *Hamerli Petra*: A Belső Macedón Forradalmi Szervezet (VMRO), Magyarország és Olaszország a két világháború között. Közép-Európai Közlemények 8. (2015) 4. sz. 140–153.

⁴ *Ormos Mária*: Merénylet Marseille-ben. Bp. 1984. 16.

hogy 1928. június 20-án udvarhú szerb elkövetők megsebesítették a Horvát Parasztpárt szinte bálványként tisztelt vezetőjét, Stjepan Radićot.⁵

A horvát szeparatizmus, mint Jugoszlávia gyengítésének, felbomlasztásának egyik lehetséges eszköze, Olaszországban és Magyarországon lelt támogatókra. A horvát törekvések támogatása kapcsán folytatott magyar–olasz kooperáció az olasz–magyar barátsági szerződés megkötése (1927. április 5.) és a marseille-i merénylet (1934. október 9.) között volt a legélénkebb. Mivel az I. Sándor jugoszláv király életét is kioltó merényletet követően a támogatás kérdése nagy nemzetközi nyilvánosságot kapott, 1934 őszétől kezdve a horvát szervezetekkel és politikusokkal való érintkezés még az addiginál is nagyobb titokban folyt mindkét államban. Írásomban a horvát szeparatistáknak az 1927 és 1934 közötti magyar–olasz kapcsolatokban betöltött szerepéről kívánok képet adni, elsősorban az Olasz Külügyi Levéltár (*Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri*) forrásai, és a már publikált olasz diplomáciai iratok (*I Documenti Diplomatici Italiani*) alapján.⁶

Olaszország jugoszlávellenes politikájának kezdeti lépései

Amikor 1927. április 5-én Benito Mussolini olasz miniszterelnök és magyar kollégája, Bethlen István Rómában, a Palazzo Chigiben aláírták az olasz–magyar barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződést, Jugoszlávia a lépést ellene irányuló fenyegetésként értékelte.⁷ Olaszország külpolitikai törekvéseinek útjában – a Balkánon legalábbis – tudvalevőleg leginkább Jugoszlávia állt, ezért Belgrád számára is egyértelmű volt, hogy az olasz külügyminisztérium részben Jugoszláviával szembeni törekvéseihez keresi Magyarországot szövetségét.⁸

Az olasz politikai életben két okból volt a hangulat Jugoszlávia ellenes. Egyfelől Olaszországot az 1915. április 26-án megkötött londoni titkos szerződés területi ígéretei vették rá arra, hogy az antant oldalán belépjen az első világháborúba, azonban ezek az ígérek a háborút követően tarthatatlanokká váltak a győztes nagyhatalmak számára. Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország

⁵ Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (Olasz Külügyminisztérium Levéltára, a továbbiakban: ASMAE), Affari Politici (Politikai ügyek, továbbiakban AA. PP.) 1919–1930. Jugoszlavia. Busta 1341. Telegramma 9724/2164. Luigi Petrucci (követési tanácsos) Mussolininak. Belgrád, 1928. okt. 31.

⁶ Jelen tanulmánynak nem célja a marseille-i merényletet követő per tárgyalása, amit Ormos Mária részletekbe menően feltárt. Lásd *Ormos M.: Merénylet i. m.*

⁷ *Alessandro Vagnini*: Ungheria: la costruzione dell'Europa di Versailles. Roma 2015. 192.

⁸ Mint Tommaso Tittoni egykori olasz külügyminiszter még 1919-ben megfogalmazta, az olasz külpolitika „fő vonala: mindenáron megakadályozni, hogy Magyarország megegyezzen Jugoszláviával.” Idézi *Adám Magda*: A kisantant, 1920–1938. Bp. 1981. 111.

odaigérték Olaszországnak Trentino, Trieszt, Gorizia, Pola, Zára és a dalmát partvidék olaszok által lakott városainak birtoklását, a Brenner-hágót, Kelet-Isztriát és Közép-Dalmáciát, valamint az egyes albán területek feletti protektorátusságot.⁹ A háború után azonban felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, helyén új államok alakultak, s ezzel új politikai helyzet állt elő. Az új államok egyike volt Jugoszlávia, amely szintén igényt tartott Isztriára és Dalmáciára, mivel a két területen vitathatatlanul nagyobb számban éltek délszlávok, mint olaszok. Ráadásul 1918 novemberében a londoni szerződés ígéretei között nem szereplő Fiume kikötőváros Nemzeti Tanácsa petícióval fordult Vittorio Emanuele Orlando olasz miniszterelnökhöz, kérve a város Olaszországhoz csatolását, ami újabb ütközőpontot jelentett Jugoszláviával.¹⁰

Az olasz ellenérzés nyomósabb oka azonban kétség kívül az volt, hogy Olaszország a Balkánon és a Duna-medencében befolyásra kívánt szert tenni, s hegemoniára törekedett az Adria-térségben.¹¹ E célok elérésében Olaszországot Jugoszláviának már a pusztá léte is akadályozta, így a törekvései sikeréhez vezető út első lépésének a délszláv állam gyengítését tartotta. Ennek érdekében dolgozták ki Rómában a Jugoszlávia bekerítésére, belső ellentéteinek fokozására és belülről történő bomlasztására irányuló ún. Badoglio-tervet, amelynek kivitelezésében Olaszország többek között Magyarország segítségére is számított, mivel annak szintén voltak területi vitái déli szomszédjával.¹²

Mind Olaszország, mind Magyarország külpolitikai céljainak megvalósításában zavaró tényezőt jelentett a kisantant, amely 1920–1921-ben, bilaterális egyezmények hálózataként alakult meg a csehszlovák–jugoszláv, majd a csehszlovák–román, végül a román–jugoszláv szerződések aláírásával. A szövetség elsődleges célja az első világháborút követő status quo megőrzése és a Habsburg-restauráció megakadályozása volt.¹³ A kisantant – noha eredetileg nem Franciaország kezdeményezésére jött létre, hanem a három utódállam szerveződéseként – hamarosan a francia külpolitika szövetségese lett.¹⁴ Olaszország attól félve, hogy így az érdekszférájába tartozónak tekintett övezetek egyike teljesen Franciaország befolyása alá kerülhet, átmenetileg maga is közeledni kezdett a kisantanthoz. Ennek

⁹ Documenti Diplomatici Italiani (Olasz diplomáciai dokumentumok, a továbbiakban: DDI). Quinta serie, vol. 3. 470. irat. 369–375. A londoni szerződés. London, 1915. ápr. 26.

¹⁰ DDI. Sesta serie, vol. 1. 134. irat. 70. Orlando Bonin Longarének. Róma, 1918. nov. 13.

¹¹ *Giampiero Carocci*: La politica estera dell'Italia fascista. Bari 1969. 13–14. és *L. Nagy Zsuzsa*: Itália és Magyarország a párizsi békekonferencia idején, 1919. In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Szerk. Romsics Ignác. Bp. 1995. 83.

¹² *Hornyák Árpád*: Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918–1927. Újvidék 2004. 27.

¹³ *Ádám M.*: A kisantant i. m. 5. A szerződések: csehszlovák–jugoszláv (1920. aug. 4.), csehszlovák–román (1921. ápr. 23.), román–jugoszláv (1921. jún. 7.).

¹⁴ Uo.

jeleként Mussolini 1924. január 27-én megkötötte Jugoszláviával a római egyezményt, amely egyrészt elismerte a Fiume nagy része feletti olasz fennhatóságot, másrészt semlegességet ígért arra az esetre, ha a két állam valamelyikét egy harmadik ország részéről katonai támadás érné.¹⁵ Ez a jószomszédi viszony jegyében történt közeledési kísérlet azonban hamar, lényegében már 1925-ben zátonyra futott. A kapcsolatok elhidegülésének közvetlen oka az volt, hogy az 1925 júliusában aláírt, Olaszországnak főként a dalmáciai olasz ingatlanok tekintetében számos előnyt biztosító Nettuno-konvenciókat Jugoszlávia nem ratifikálta. A belgrádi vezetés döntésében a novemberben parlamentbe került, ekkor még Radić által vezetett Horvát Parasztpárt (Hrvatska Seljačka Stranka) tiltakozása játszotta a fő szerepet.¹⁶ Nem sokkal később ez a párt lett az olasz kormány hatatos támogatását élvező horvát szeparatisták mérsékeltbb csoportja.

A Nettuno-konvenciók kudarcának hatására Olaszország visszatért korábbi, Jugoszlávia felbomlasztását célzó politikájához, amelyhez Mussolini szövetségeseket keresett. A Badoglio-terv kivitelezésének egyik lehetséges módja az volt, hogy Olaszország valamiféle blokkba vonja azokat az államokat, amelyek szintén ellenséges érzületet tápláltak Jugoszláviával szemben, így Mussolini Albániát, Bulgáriát, Magyarországot és Romániát tartotta Olaszország lehetséges szövetségeseinek.¹⁷ Az olasz külpolitikai célokhoz elengedhetetlen volt az Ausztriával való szövetség is, amelyre Olaszországnak a Duna-menti gazdasági térnyerés érdekében volt szüksége.

A Badoglio-terv kivitelezésének első lépéseként 1926-ban Olaszország barátsági és biztonsági szerződést kötött Albániával (I. tiranai paktum), amely kimondta, hogy Albánia politikai, jogi és földrajzi status quójának megőrzése érdekében a két állam kölcsönösen támogatja egymást.¹⁸ Noha a megállapodás nem tartalmazott semmilyen konkrét jugoszlávellenes utalást, a belgrádi kormány számára mégis egyértelmű volt a megegyezés célja. A szerződéssel Olaszország jelentős lépést tett az Albánia feletti protektorátus megszerzése felé, amivel megvetette a lábát a Balkánon.¹⁹ Egy évvel később, 1927-ben Olaszország még a barátsági szerződésnél is tovább ment, amikor aláírta a védelmi szövetséget jelentő II. tiranai egyezményt Albániával, amely már egyértelműen Jugoszlávia ellen

¹⁵ *Giorgio Candeloro*: Storia dell'Italia moderna. Volume nono. Il fascismo e le sue guerre. Milano 1992. 166.

¹⁶ Uo.

¹⁷ *Hornyák Á.*: Magyar–jugoszláv i. m. 27.

¹⁸ *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Bp. 1988. 105.

¹⁹ Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato del Vaticano (Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára, a továbbiakban: S.RR.SS), Affari Ecclesiastici Straordinari (Rendkívüli Egyházi Ügyek, a továbbiakban: AA.EE.SS). Jugoslavia IV. Pos. 4. Fasc. 3. ff. 54–56 v–r. N. 6604. Pellegrinetti Gasparrinak, Belgrád, 1926. dec. 6.

irányult.²⁰ A szerződés ugyanis amellelt, hogy garantálta Albánia függetlenségét és integritását, kimondta, hogy minden Albánia elleni agresszió casus belliként értékelendő. A szerződésben a felek megegyeztek arról is, hogy bármilyen Albániát ért agresszió esetén az ország a Népszövetséghez fordulva kéri Olaszország védelmét.²¹ Ezzel Albánia Olaszország lekötelezettjévé vált, s ez biztosította az albán közreműködést az olasz külpolitikai tervekben. Az eseményeket élénk figyelemmel kísérő belgrádi nuncius, Ermenegildo Pellegrinetti úgy vélte, hogy – miután Albániában jelentős számú macedón kisebbség élt – a két tiranai paktumnak köszönhetően Olaszország közvetve a macedónokkal is kapcsolatba került, akik – miután a VMRO a bolgár kormány támogatását élvezte – a Bulgáriával való kapcsolatfelvételhez is ürügyet szolgáltatottak.²²

A bolgár államot – csakúgy, mint Magyarországot és Romániát – Mussolini egy dunai-balkáni szövetségbe (*Progetto Danubiano-Balcanico*) kívánta bevonni. Ez a terv, amelyet gyakorta illetnek a Balkán-Locarno elnevezéssel is, az 1925-ben Aristide Briand francia és Gustav Stresemann német külügyminiszterek által nyélbe ütött locarnói szerződés mintáját követve, kétoldalú szerződésekre építve egy olasz vezetésű blokkba vonta volna a három államot.²³ Bár a Mussolini által követett, „sacro egoismo” („szent önzés”) jegyében folytatott politikához ez a szövetségi rendszer kétségtelenül kitűnően illeszkedett volna, a szóban forgó három állam közötti ellentétek miatt az elképzelés kivitelezése lehetetlennek bizonyult. Románia függetlenségét az 1877–1878-as orosz–török háborút lezáró san-stefanói békében (1878) foglaltak alapján nyerte el, és az ugyanebben az évben megrendezett berlini kongresszuson neki ítélték Észak-Dobrudzsát is. Ezek után az 1913-as Balkán-háborút lezáró bukaresti egyezmény – amely Bulgáriának jelentős területi veszteségeket okozott – Dél-Dobrudzsát is Romániának juttatta.²⁴ Bulgária ezért, hangsúlyozva Dobrudzsához való ragaszkodását, 1926-ban azonnal nemet mondott a négy állam szövetségének tervére.²⁵ A bolgár–olasz viszony ettől függetlenül továbbra is kifogástalan maradt. A magyar kormány ugyan a revizionista törekvések tekintetében sorstársnak tartott Bulgáriával jó kapcsolatokat ápolt, Romániával szemben azonban áthidalhatatlan ellentétek határozták meg a viszonyát: mindenekelőtt a magyar területi igények, aktuálpolitikai síkon pedig az erdélyi magyar optánsok 1923 óta húzóó kártérítési pere miatt. Így

²⁰ Juhász Gy.: Magyarország i. m. 105.

²¹ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Albania. Busta 730. szám és hely nélkül. Testo del Patto di garanzia. 1927. nov. 22.

²² S.RR.SS., AA.EE.SS. Jugoslavia IV. Pos. 4. Fasc. 4. ff. 4v–8r. Ikt. sz. 6981. Pellegrinetti Gasparri-nak. Belgrád, 1927. márc. 25.

²³ Henry James Burgwyn: Italian Foreign Policy in the Interwar Period: 1918–1940. London 1997. 36.

²⁴ Jelavich Barbara: A Balkán története II. 20. század. Bp. 1996. 92.

²⁵ Carocci, G.: Politica estera fascista i. m. 52.

a Mussolini által megálmodott olasz–román–magyar–bolgár konstellációban Magyarország sem kívánt részt venni.

Bár a Balkán-Locarno terve kudarcot vallott, kétoldalú szerződésekben Mussolini még reménykedhetett. 1926 őszén Románia miniszterelnöke Olaszország és Mussolini lelkes híve, Alexandru Averescu marsall lett, ami a két állam viszonyának megerősödését eredményezte.²⁶ 1926. szeptember 16-án került sor az olasz–román barátsági és együttműködési szerződés aláírására a Palazzo Chigiben,²⁷ amelynek titkos záradéka kimondta, hogy az egyik fél harmadik állammal való háborúja esetén a másik fél semleges marad.²⁸ Ezt követően, 1927. március 6-án Olaszország ratifikálta a még 1920-ban kötött román–oros megállapodást, a Besszarábiát Romániának adó ún. Besszarábia-protokollt is.²⁹ Averescu nagyon meg volt elégedve ezekkel a fejleményekkel, mivel úgy vélte, hogy egy Olaszországgal kötött barátsági szerződés – ha mégoly általános is – jelentősen növelheti Románia nemzetközi presztízsét.³⁰

A magyar kormányzatok, noha Jugoszláviához is kerültek magyarlakta területek, ambivalensen viszonyultak a délszláv államhoz. A háborút követően Magyarország külpolitikailag elszigetelődött, és a kisantant megalakulása tovább nehezítette helyzetét. Budapest két lehetőséget mérlegelt a húszas évek második felében. Az egyik az volt, hogy közeledik valamelyik kisantant-államhoz, fellazítva a kisantant gyűrűjének szorítását. Miután a Dísz-téren az utódállamok közül Jugoszláviát tartották a legkevésbé problematikus államnak a magyar külpolitika szempontjából, nem utolsósorban azért, mert Magyarországnak a legkisebb területi követelése vele szemben volt, a kormány a Jugoszláviával való kapcsolatok elmélyítése mellett döntött.³¹ Ez a politika azonban csak ideiglenes megoldás lehetett, mivel Bethlen eleve úgy vélte, hogy Magyarországot „szláv veszély” fenyegeti, vagyis az, hogy a kisantant-államok és a Szovjetunió bekerítik, amennyiben nem szerzi vissza a Kárpátok vonalát, mely megvédhetné az országot a szovjet betöréstől. Olaszországot a miniszterelnök a szláv államok természetes ellenfelének tartotta, mivel a szláv térnyerés az olasz érdekekkel is szöges ellentétben állt. Magyarország így – Bethlen elmélete szerint – Olaszország bábáskodása alatt közeledhetne akár Romániához is, amely szintén félt az orosz terjeszkedéstől. A miniszterelnök végcélja egy olasz–magyar–német blokk lett volna, melyben Olaszország és Németország ellensúlyozták volna egymást, lehetővé téve – a

²⁶ *Giuliano Caroli*: La Romania nella politica estera italiana, 1919–1965: luci e ombre di un'amicizia storica. Milano 2009. 79.

²⁷ Uo. 99.

²⁸ *Juhász Gy.*: Magyarország i. m. 105.

²⁹ Uo. 106.

³⁰ DDI. Settima serie, vol. 4. 378. irat. 285–286. Durazzo Mussolininak. Bukarest, 1926. júl. 20.

³¹ *Hornyák Á.*: Magyar–jugoszláv i. m. 213.

területeit időközben visszanyert – Magyarország politikai önállósodását és régióbeli vezető szerepét.³²

Amikor 1926-ban Mussolini puhatolózni kezdett Magyarország irányába egy olyan ajánlattal, amely lehetővé tette volna a magyar külkereskedelem egy részének Fiumén keresztül történő bonyolítását, a magyar kormány számára egyértelmű volt, hogy az Olaszországgal való szövetséget fogja választani, nem pedig Jugoszláviát.³³ Az olasz kapcsolatfelvételt a magyar politikai vezetés óvatos taktikázás útján kívánta megvalósítani. Ennek része volt, hogy a mohácsi csata 500. évfordulóján, 1926. augusztus 29-én Horthy olyan beszédet mondott, amely tartalma szerint a magyar–jugoszláv közeledést volt hivatott előmozdítani. Tény azonban, hogy előzőleg – a külügyminiszterek, Momčilo Ninčić és Walkó Lajos megbeszélésén – a jugoszláv külügyminiszter kifejtette, hogy a Magyarországgal folyó tárgyalásokat Belgrád titokban kívánja tartani a másik két kisantant-állam előtt. Márpedig egy nyilvános beszédet követően a titoktartás lehetetlenné vált. Ennek fényében úgy vélem, egyet kell értenünk azzal a megállapítással, miszerint a mohácsi beszéd valódi célja az volt, hogy felhívja Olaszország figyelmét Magyarországra. Az olasz kormánynak ugyanis nem állt érdekében, hogy a Magyarország és Jugoszlávia között politikai megegyezés szülessen.³⁴

Ezt követően hónapokig tartó, főként levelezés útján zajló tárgyalások kezdődtek Magyarország és Olaszország között, amelynek eredményeképp sor került az olasz–magyar barátsági szerződés aláírására, amelyhez egy titkos záradék is tartozott: „megállapítván politikai érdekeik számos közös pontját és azon vágytól vezérelve, hogy tovább erősítsék az őszinte barátságot, amely oly örömdetes módon egyesíti nemzeteiket, a barátságot, amelynek nemrég szilárd alapot adtak a barátsági és döntőbíróági egyezmény aláírásával, az Olasz Királyság és a Magyar Királyság kötelezik magukat az érdekeiket érintő kérdések megoldásának folytatására, oly módon, hogy kölcsönös politikai és diplomáciai támogatást nyújtanak egymásnak. E szellemben a két kormány folyamatosan konzultál egymással azokról a kérdésekről, amelyek a köztük létrejött szívélyes kapcsolatokat bármilyen módon befolyásolják.”³⁵ Vagyis Olaszország vállalta, hogy segíteni fogja a magyar revíziót, Magyarország pedig a Jugoszlávia felbomlasztására irányuló törekvéseket. A barátsági szerződés aláírását követően – Pellegrinetti nuncius megítélése

³² *Ormos M.*: Bethlen koncepciója i. m. 140–143.; *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp. 1999. 254–260.

³³ *Hornyák Á.*: Magyar–jugoszláv i. m. 228.

³⁴ *Hornyák Árpád*: A mohácsi beszéd. In: III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia: Az integrálódó Európa politikai földrajza. Pécs, 2002. november 7–8. Szerk. Reményi Péter. Pécs 2004. 272–276.

³⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (A továbbiakban: MNL OL), Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai Osztály Rezervált Iratai (K 64). 24. cs. 23. t. 73/1927 res. pol. Feljegyzés Barcza és Durini beszélgetéséről. Róma, 1927. febr. 19. Ford.: Kiss Gergely Bálint.

szerint legalábbis – Belgrádban Magyarországot Olaszország jugoszlávellenes törekvéseinek legfőbb támogatójaként tartották számon.³⁶ Ennek a megállapodásnak a szellemében történt meg előbb a macedón, majd a horvát szeparatistákkal való titkos kapcsolatfelvétel, s ezek a kapcsolatok a jugoszláv kormányokkal való viszony mindenkori állása szerint hol mélyebbek, hol pedig felszínesek voltak.

Az óvatos támogatás évei (1927–1932)

A horvát szeparatisták 1927 és 1934 közötti magyar–olasz támogatása további szakaszokra bontható. 1927–1928-ban a viszonyt az óvatos tapogatózás jellemezte, amelynek hátterében Olaszország esetében a területi viták miatti olasz–horvát érdekellentétek álltak, Magyarország pedig – noha kezdettől fogva a horvátok ügyének felkarolása mellett foglalt állást – nem mert egyedül, olasz támogatás nélkül belevágni a szeparatistákkal való kapcsolatok elmélyítésébe. 1929-ben a királyi diktatúra bevezetése fordulatot hozott a horvát szeparatizmus történetében. Az ekkor megalakuló Usztasa Mozgalmat Olaszország rögvest erőteljes támogatásban részesítette, míg Magyarország óvatos politikát folytatott a szervezett kapcsolatban. 1931–1932-ben mind a magyar, mind az olasz diplomácia mérsékelni igyekezett a horvát törekvések támogatását, mivel ezekben az években úgy tűnt, hogy lehetőségük nyílik a Jugoszláviával való viszonyuk rendezésére.

A jugoszláv állam megalakulásakor rögvest jelentkező szerb–horvát ellentétek fokozódását – mint ahogy arról már szó esett – a Horvát Parasztpártot vezető Stjepan Radić meggyilkolása váltotta ki.³⁷ A királyhű szerbeket képviselő Puniša Račić által elkövetett parlamenti vérengzésben a horvát vezető testvére, Ante Radić azonnal életét vesztette, de Stjepan is súlyosan megsebesült, majd később belehalt sérüléseibe.³⁸ Az esetet követően a parlamentben 1925 óta jelen lévő horvát koalíció elhagyta a Skupštinát, és a horvátok addig csak körvonalazódó függetlenségi mozgalmának erőteljesebb szervezésébe kezdett. A koalíciót három párt alkotta. A legjelentősebb erőt kétségkívül az agrárreformot és autonómiát követelő Parasztpárt képviselte, amelynek vezetését Radić halála után Vladimir (Vlatko) Maček vette át. A második párt a tulajdonképpen két frakciót magában foglaló Horvát Blokk volt, amely egyrészt az Ante Trumbić vezette Föderalista

³⁶ Archivio Segreto del Vaticano (Vatikáni Titkos Levéltár, a továbbiakban: ASV), Archivio della Nunziatura (A jugoszláv nunciatura levéltára) Jugoslavia. Busta 4. Telegramma n. 7624. Pellegrietti Gasparrinak. Belgrád, 1927. nov. 26.

³⁷ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Jugoslavia. Busta 1341. Fasc. Rapporti politici. Telegramma n. 9724/2164. Petrucci Mussolininak. Belgrád, 1928. okt. 31.

³⁸ Hrvatski Državni Arhiv (Horvát Állami Levéltár, a továbbiakban: HDA), 1451 – Hrvatska Seljačka Stranka. (Horvát Parasztpárt) Kutina 4. Szám és dátum nélkül. Nepoznati – Stjepanu Radiću. fol. 4. Ismeretlen szerző írása Radić haláláról.

Pártból, másrészt az Ante Pavelić vezetése alatt működő Jogpártból tevődött össze. A harmadik párt – Független Demokrata Párt – a horvátországi szerbeket tömörítette Svetozar Pribičević vezetése alatt.³⁹

Ez utóbbi a vajdasági magyar diákegyesület elnöke, Nagy Iván szerint ketős játszmát folytatott, nevezetesen „horvát színekben integer jugoszláv politikát. A horvátokat támogatja ugyan a szerbiaiak és azok politikai metódusai ellen, mert azt véli, hogy a horvát–szerb ellentétet tompítani tudja az ilyen szereplésével; a horvátokat visszatartja a határozott, döntő lépésektől, hogy így az egész küzdelmet elnyújtsa, a horvátokat kifárasssa, és azután olcsó pénzen, a horvátok egy részének segítségével Belgráddal kiegyezzen.”⁴⁰ Nagy Iván memorandumában kifejtette azt is, hogy reményei szerint a magyar kormány fel fogja karolni a horvátok ügyét, már csak azért is, mert 1918-tól kezdve több horvát politikus élt száműzetésben, emigrációban Budapesten.⁴¹

E remény nem bizonyult hiábavalónak. Radić halála után ugyanis Magyarország sürgetni kezdte Olaszországot a horvátok mielőbbi „felkarolása” érdekében. E lépés egyik előzménye feltehetően az volt, hogy még 1927 őszén a Jogpárt vezetői – Pavelić, Gustav Perčec és a Bécsben élő Ivan Perčević – Budapestre látogattak, ahol Khuen-Héderváry Sándor, a külügyminiszter állandó helyettese fogadta őket. Khuen-Héderváry ígéretet tett arra, hogy a magyar kormány lehetővé teszi a horvát emigránsok Magyarországon való letelepedését, és arra is, hogy lehetőségeihez képest Budapest titokban hadianyaggal támogatja majd a horvátokat egy esetleges horvát–szerb konfliktus esetén.⁴²

A magyar álláspontról Rómában az a kép alakult ki, hogy bár Magyarországon a horvátok szándékait komolynak tekintik, a mozgalmat nem tartják olyan erősnek, hogy komoly változásokat tudjon elérni. Forster Pál, belgrádi magyar követ eközben szorgalmazta olasz kollégájánál, Carlo Gallinál, hogy egyeztessék a horvátok ügyében követendő magyar és olasz politikát, hogy az közös alapokon működhessen. Mindebből Galli arra következtetett, hogy Magyarország – noha komolynak ítélte a horvát mozgalmat – nem kívánt gyakorlati támogatást nyújtani a szeparatistáknak, mert egyrészt bizalmatlan volt velük szemben, másrészt pedig félt attól, hogy kompromittálódna Európa többi állama előtt.⁴³

³⁹ *Eric Gobetti: Dittatore per caso: un piccolo duce protetto dall'Italia fascista.* Napoli 2001. 20.

⁴⁰ MNL OL Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai Osztály Iratai (K 63), 116. cs. 16-42. t. 1928. Nagy Iván memorandumja. Párizs, 1928. szept. 11.

⁴¹ Uo.

⁴² *Ormos M.: Merénylet i. m.* 57–58.

⁴³ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Jugoslavia. Busta 1341. Fasc. Rapporti politici. Telegramma n. 5801. Galli Mussolininak. Belgrád, 1928. szept. 24.

Forster javaslata annyiban megtette a hatását, hogy azt követően az olasz vezetésben megfogalmazódott az az igény, hogy az olasz sajtó cikkezzen a Horvát Állam függetlensége mellett szóló történeti érvekről, aminek hatására Maček remélhetőleg észreveszi, hogy amennyiben cselekvésre szánná el magát, számíthatna Olaszország segítségére,⁴⁴ mely a horvát szeparatisták közül Mačekot tartotta legalkalmasabbnak a majdani Horvátország vezetésére. Az olasz kormány azonban egyelőre óvatos maradt, ami feltehetően annak volt köszönhető, hogy a horvát közvélemény – Isztria, Dalmácia és Fiume miatt – tulajdonképpen olaszellenes volt. A horvát sajtókampány Magyarországon és Olaszországon kívül Ausztriában és Németországban is igen jelentős volt. Utóbbiban 1934-ig két horvát lap is megjelenhetett, az egyik az angol nyelvű *Croatian Press*, a másik pedig a *Nezavisna Država Hrvatska* volt.⁴⁵

1928 októberében Giacinto Auriti bécsi olasz követ jelentette, hogy információi szerint Badenban a horvát vezetők titkos találkozájára került sor, amelynek magyar résztvevői is voltak, és aminek az lett az eredménye, hogy aláírtak egy titkos szerződést a horvátok és Magyarország jövőbeni szövetségéről.⁴⁶ A híradásban az „írásbeli szerződés” feltehetően túlzás volt, de az megfelelt a valóságnak, hogy Trumbić és Maček Bécsben találkozott Apor Gáborral, a Magyar Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetőjével, akivel közölték, hogy a Parasztpárt – bár megfelelő keretek között a horvát autonómiával is megelégedne – elsősorban Horvátország függetlenségét kívánja elérni.⁴⁷ Maček kifejtette azt az álláspontját is, hogy Magyarország közvetítését igénybe véve Olaszországgal is fel kívánja venni a kapcsolatot.⁴⁸

A horvátokkal való kapcsolatfelvétel tényét október közepén Magyarország külügyminisztere, Walkó Lajos is megerősítette a budapesti olasz követ előtt. Walkó érdeklődött arról is, hogy vajon Olaszország is megtette-e már az első lépéseket ebbe az irányba. Amennyiben nem – fejtette ki a külügyminiszter – Magyarország szívesen vállalkozna a közvetítő szerepre. A magyar külügyminisztérium ugyanis a horvát kérdésben is a legszorosabb olasz–magyar kooperációt tartotta szükségesnek.⁴⁹ Mussolini válaszában kifejtette, hogy az olasz kormány meg van győződve a horvát mozgalom komolyságáról, így annak törekvései

⁴⁴ DDI. Settima serie, vol. 7. 24. irat. 22–23. Szerző és évszám nélküli feljegyzés.

⁴⁵ *Fikreta Jelić-Butić*: Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945. Zagreb 1977. 27–28.

⁴⁶ DDI. Settima serie, vol. 7. 39. irat. 34. Auriti Mussolininak. Bécs, 1928. okt. 15.

⁴⁷ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Jugoslavia. Busta 1341. Fasc. Rapporti politici. Telegramma n. 6198. Petrucci Mussolininak. Belgrád, 1928. okt. 17.

⁴⁸ *Hornyák Árpád*: A magyar kisebbségi kérdés a magyar kormány délszláv politikájában a harmincas években. In: *Találkozások–ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből*. Szerk. Hornyák Árpád. Pécs 2010. 40–60, itt: 44.

⁴⁹ DDI. Settima serie, vol. 7. 43. irat. 37–38. De Astis Mussolininak. Belgrád, 1928. okt. 17.

szerinte is figyelmet érdemelnek. A Duce nem látta akadályát annak, hogy a magyar kormánnyal együttműködjön ebben a kérdésben, közösen meghatározva a horvátokkal kapcsolatosan követendő politikai irányvonalat. Ennek szellemében felszólította a budapesti olasz követet, Ercole Durini di Monzát arra, hogy folytasson további megbeszéléseket Walkóval a kérdésről, barátságos és bizalmas eszmecsere keretében. Mint fogalmazott, ezek a beszélgetések a magyar–olasz barátság tekintetében is hasznosak lehetnek.⁵⁰

Időközben Magyarországon is sajtókampány kezdődött az egykori jogpárti politikus, Ivo Frank irányításával.⁵¹ Frank 1918-tól élt száműzetésben Budapesten, és kérte mind a magyar, mind az olasz vezetéstől a horvát függetlenség érdekében folytatott propaganda támogatását. Cserébe Olaszországnak kilátásba helyezte, hogy a majdan független Horvátország biztosítani fogja számára a londoni szerződésben foglaltak teljesülését.⁵² Frank ugyanis abban reménykedett, hogy a sajtókampánynak köszönhetően a horvát mozgalom nemzetközi szinten is figyelmet kelt majd, aminek eredményeképp az 1929 tavaszán esedékes parlamenti választásokon Horvátország kinyilváníthatja függetlenségét.⁵³ Pavelić-csel készítettek is egy memorandumot, melyben összefoglalták a horvátok követeléseit, és kifejtették, hogy a magyar és olasz segítséggel elért szabadságuk kivívását követően Magyarországgal és Olaszországgal különlegesen jó viszonyt fog ápolni az új állam.⁵⁴ Olaszországnak még azt is megígérte a memorandum, hogy a függetlenségét elnyert Horvátország tiszteletben fogja tartani Olaszország elsőbbségét az Adria-térségben, és a horvátok tekintettel lesznek az olasz gazdasági érdekekre.⁵⁵

Az olasz diplomácia óvatos léptekkel haladva folytatta a helyzet feltérképezését. Ubaldo Rochira zágrábi konzul a horvát vezetőkkel való tanácskozásai során úgy értesült, hogy Maček, bár legszívesebben önálló és független Horvátországot látott volna hazájaként, kész lett volna elfogadni a föderalizmust, vagy a Magyarországgal való perszónáluniót is, mint az önállóság egy lépcsőfokát.

⁵⁰ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Jugoslavia. Busta 1341. Fasc. Rapporti politici. Telegramma n. 5426. Mussolini De Astisnak. Róma, 1928. okt. 23. A magyar–olasz tárgyalásokon a későbbiekben – különösen Mussolini és a magyar miniszterelnökök, Bethlen és Gömbös megbeszélései során – a „horvát kérdés” (ezzel az elnevezéssel illették az Uszta támogatását a korabeli iratok) valóban gyakori téma volt.

⁵¹ DDI. Settima serie, vol. 7. 41. irat. 35–36. De Astis Mussolininak. Bp., 1928. okt. 16.

⁵² *Pino Adriano – Giorgio Cingolani*: La via dei conventi. Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda. Milano 2011. 31–32.

⁵³ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Jugoslavia. Busta 1341. Fasc. Rapporti politici. Telegramma in arrivo 6257. De Astis Mussolininak. Bp., 1928. okt. 16.

⁵⁴ *Adriano, P. – Cingolani, G.*: La via dei conventi i. m. 48–49.

⁵⁵ *Gobetti, E.*: Dittatore per caso i. m. 23.

Szerette volna elérni, hogy Horvátországot demilitarizálják, és hogy a nagyhatalmak írásban beleegyezzenek a horvát állam örök semlegességébe.⁵⁶

Az 1928-as esztendő tehát az óvatos puhatolózás jegyében telt. Magyarország már ekkor is messzemenően meg volt győződve a támogatás helyességéről, de szövetségese, Olaszország még óvatosságra intette. Ez az év inkább a lehetőségek felméréséről és egyfajta mérsékelt sajtókampány előkészítéséről szólt, mintsem a konkrét támogatásról. Fordulatot – elsősorban az olasz hozzáállásban – az 1929-es esztendő hozott.

1929. január 6-án, az ortodox karácsony napján I. Sándor király, aki megelégte a horvátok elszakadási törekvéseit, diktatúrát vezetett be az országban, amellyel a nemzetiségi ellentéteket kívánta felszámolni. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság elnevezést ez év októberében változtatta Jugoszláviára, hogy ezzel is kifejezze birodalma nemzetek felettségét.⁵⁷ A király lépését követően számos horvát nemzetiségű polgár az emigráció mellett döntött, a legkedveltebb célpontok Latin-Amerika – különösen Argentína –, Európán belül pedig Ausztria, Magyarország, Németország és Olaszország voltak.⁵⁸

A szeparatisták legradikálisabb csoportjának vezetője, Ante Pavelić Olaszországot választotta menedékhelyéül, ahol megalapította az *Usztasa Horvát Forradalmi Szervezetet* (*Ustaša Hrvatska Revolucionarna Organizacija*), röviden Usztasát, amely Horvátország függetlenségének mindenáron való kivívását tűzte ki célul, nem riadva vissza az esetleges fegyveres konfliktustól sem.⁵⁹ Pavelić a szervezet elveit és törekvéseit csak 1933. június 1-jén foglalta össze írásban. A *Načela Hrvatskog Ustaškog Pokreta* (A Horvát Usztasa Mozgalom alapelvei) címet viselő dokumentum szerint az önálló Horvátország valamenyny horvátlakta területet egyesítene, és az államot érintő döntéshozatalban csak horvát nemzetiségű egyének vehetnének részt. A Horvát Állam sorsáról sem idegen nép, sem idegen állam nem hivatott dönteni. A horvátok kötelességgel bírnak az állam felé, azaz meghatározott elvek szerint kell élniük, rendezett és vallásos családi életben, gazdálkodó életvitelt folytatva, és katonai erényeket felmutatva. Mindeközben a horvát népnek kulturális haladására is figyelmet kell fordítania. A Független Horvát Államot az ilyen tulajdonságokkal bíró horvátok képesek csak kivívni.⁶⁰ Mindezt Pavelić igyekezett történeti érvekkel

⁵⁶ DDI. Settima serie, vol. 7. 46. irat. 42–44. Rochira feljegyzése. Róma, 1928. okt. 22.

⁵⁷ *Soksevićs Dénes*: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Bp. 2011. 492.

⁵⁸ HDA, 1355. VIII. Emigrácija. Kutina 1. Očevidnik (Szó szerint: Helyszíni szemle. Több kötet, amely a horvát emigránsok nyilvántartását tartalmazza.)

⁵⁹ *Soksevićs D.*: Horvátország i. m. 494.

⁶⁰ Jugoszlávia 1918–1941: dokumentumok. Szerk. A. Sajti Enikő. Szeged 1989. 71. irat. 186–187. A horvát usztasák mozgalmanak alapelvei. H. n. 1933. jún. 1.

alátámasztani, hangsúlyozva, hogy a horvát népnek több évszázados, dokumentálható múltja van és jelentős civilizációs, illetve kulturális értéket képvisel, aminek következtében megérdemli az önálló, független nemzetállamot.⁶¹

Olaszországnak a diktatúra bevezetését követően lett volna lehetősége arra, hogy az új politikai berendezkedésű állammal való viszonyát konszolidálja. 1929. január 27-én ugyanis lejárt az 1924-ben kötött római egyezmény, s a jugoszláv külügyminiszter, Vojislav Marinković szívesen vette volna a szerződés megújítását vagy akár új alapokra helyezését. Mussolini azonban nem élt a lehetőséggel és kijelentette, hogy „e szerződés, mely nem javította meg a helyzetet, valójában kimúlt, még mielőtt érvényét veszítette volna. Nem lett volna őszinte dolog megújítani egy barátsági szerződést, amely valójában sohasem létezett.”⁶² Így az olasz–jugoszláv kapcsolatok továbbra sem javultak, s Mussolini – feltéhetően nem kis mértékben a fentebb említett, Frank–Pavelić-féle memorandum hatására – a Pavelić által alapított szervezet erőteljes támogatása mellett döntött. Abban bízott, hogy az Usztasa képes lesz egy olyan méretű felkelést kiorganizálni, amely akár Horvátország függetlenségének tényleges kivívását, azaz Jugoszlávia felbomlását is eredményezheti. Még ez évben megkezdte a horvát szeparatisták felfegyverzését, és a Servizio Segreto Croato nevű szervezet 400 ezer líra értékű géppisztolyt és egyéb hadianyagot ígért Pavelićnek.⁶³ Az új fegyverek birtokában 1929 és 1934 között mintegy száz merényletet hajtottak végre, melyek közel felének kiindulópontja Olaszország, Magyarország és Ausztria volt.⁶⁴

A januári események hatására Magyarországon egy kis megingás mutatkozott a jugoszláv kérdésben. A magyar külpolitika 1918 óta gyakorlatilag folyamatosan ingadozott az olasz és a jugoszláv orientáció között, és ez történt 1929-ben is. Forster Pál belgrádi magyar követ azt közölte olasz kollégájával, Carlo Gallival, hogy a délvidéki területek visszaszerzése és a kisantant felbomlasztása érdekében Bethlen István kész lenne szövetkezni Jugoszláviával, mivel a miniszterelnök eddigre már úgy látta, hogy Olaszországtól nem lehet gyakorlati segítséget várni a revízió tekintetében. Ezért Bethlen arra jutott – legalábbis Forster vélhetően manipulatív céllal előadott helyzetértékelése szerint –, hogy amennyiben a szerbek

⁶¹ *Bogdan Krizman*: Pavelić i ustaše. Zagreb 1978. 117–119.

⁶² MNL OL K 63 118. cs. 16-27. t. 90 pol./1929. Hory Walkónak. Róma, 1929. máj. 26.

⁶³ DDI. Settima serie, vol. 8. 129. irat. Grandi feljegyzése Mussolininak, Róma, 1929. okt. (nap nélkül). A Servizio Segreto Croato nevű szervezetet Mussolini hozta létre 1929 tavaszán az Usztasa – különösen az Olaszországban élő usztasák – tevékenységének figyelemmel kísérésére.

⁶⁴ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 70.

szövetséget ajánlanának Magyarországnak, Budapest inkább a magyar–jugoszláv viszony megjavítása mellett döntene.⁶⁵

A diktatúra bevezetését követően ratifikálásra került az 1926-ben kötött magyar–jugoszláv kereskedelmi egyezmény, amit Forster kedvező fordulatként értékelt. A jugoszláv kormánynak a vajdasági magyar kisebbséggel való bánásmódjában a magyar követ bőven talált kivetni valót, s ki is fejtette Marinković előtt, hogy a belgrádi kormánynak ezen a téren változtatnia kellene hozzáállásán. Marinković viszont a magyar revíziós törekvések mérséklését kérte.⁶⁶ Mindazonáltal – mivel a magyar vezetés voltaképpen nem igazán bízott a Jugoszláviával való tartós jó viszony lehetőségében – 1929 nyarán Pavelićnek lehetősége nyílt arra, hogy Magyarország felé is kiépítse kapcsolatait. A horvát politikus 1929. július 23-án találkozott Aporral Bolognában, ahol az a horvát kérdés fokozott figyelemmel kíséréséről, és a szervezet anyagi támogatásáról biztosította Pavelićet.⁶⁷

Ugyanebben az évben, 1929. április 20-án Pavelić és Perčec Szófiába látogattak, ahol megbeszélést folytattak Ivan Mihailovval, a VMRO centralista frakciójának vezetőjével. Renato Piacentini olasz követ jelentése szerint a két horvát vezető és Mihailov egyetértettek abban, hogy a jugoszláv rezsimben kisebbségként élni elviselhetetlenül nehéz, így a horvátoknak és a macedónoknak egyesíteniük kell erőiket a Jugoszláviától való függetlenedés mielőbbi kivívása céljából.⁶⁸

Az 1929-es kapcsolatfelvételt követően a horvát szeparatizmus támogatását mind Magyarország, mind Olaszország igyekezett minél diszkrétebben kezelni, mivel egyikük sem kívánta a Jugoszláviával való viszony elmérgesedését. A jugoszláv vezetés ugyanis üldözte a szeparatista megnyilvánulásokat, s ez egészen odáig fajult, hogy 1931 elején a horvát szeparatisták ideológusa, Milan Sufflay professzor politikai gyilkosság áldozata lett. A horvát politikusok meg voltak győződve arról, hogy a gyilkosságot egy, a jugoszláv rendőrség által fizetett bérgyilkos hajtotta végre. Ezzel ugyan végleg megszabadultak az egyik

⁶⁵ DDI, Settima serie, vol. 7. 138. irat. 162–163. Galli Mussolininak. Belgrád, 1929. jan. 4.

⁶⁶ MNL OL K 63 118. cs. 16-7. t. 160. pol./1929. Forster Walkónak. Belgrád, 1929. jún. 18. A további magyar–jugoszláv közeledést azonban nem a kisebbségi kérdés vagy a revíziós propaganda lehetetlenítette el végleg, hanem az, hogy az említett kereskedelmi szerződés – mely a Jugoszláviában és Magyarországon egyaránt javakkal bíró kettősirtokosok számára lehetővé tette a szabad határátlépést és a termények átvitelét – 1932-ben lejárt, és a jugoszláv kormány nem volt hajlandó meghosszabbítani azt, sőt a mezőgazdasági terményekre vámot is kivetett. Mindezzel vélhetően a kettősirtokosság intézményét kívánta megszüntetni. Lásd *Hornyák Á.*: Magyar kisebbségi kérdés i. m. 45–46.

⁶⁷ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 67.

⁶⁸ ASMAE, AA. PP. 1919–1930. Bulgaria. Busta 927. Fasc. Questione macedone. Telegramma n. 2010/94. Piacentini Mussolininak. Szófia, 1929. ápr. 24.

legtehetségesebb horvát vezetőtől, de ugyanakkor teremtettek egy új mártírt is a „horvát ügynek”.⁶⁹

1931-ben lehetőség adódott az olasz–jugoszláv viszony javítására, amire maga a jugoszláv király szolgáltatott alkalmat. Augusztusban I. Sándor Olaszországba utazott annak érdekében, hogy Mussolinival közvetlenül tárgyaljon az államközi kapcsolatok javításának lehetőségéről.⁷⁰ A király egy magánbeszélgetésen azt állította, hogy a Franciaországgal való szövetséget is kész lenne feladni azért, hogy megegyezésre juthasson Olaszországgal.⁷¹ Olaszország különösen kereskedelmi szempontból lett volna fontos partner Jugoszlávia számára, de a király legalább ennyire kívánta a politikai megegyezést is – azonban, mint hangsúlyozta, csakis Jugoszlávia államberendezkedésének megszilárdításával együtt.⁷² Ez érthető akár úgy is, hogy Sándor király kész lett volna egyezsre jutni az olasz kormánnyal annak érdekében, hogy Olaszország ne támogassa a horvát ellenzékét. De szívesen egyezkedett volna a király Mačekkal is, aki kifejtette – legalábbis az olasz dokumentumok tanúsága szerint –, hogy a horvátok nem kívánják feláldozni magukat egy olyan államért, amely előbb-utóbb úgyis szét fog hullani, mégpedig nem külső ráhatásra, hanem belső ellentétei folytán.⁷³ A horvát ellenzék 1932. november 7-én nyilatkozatot is közzé tett – ezek voltak az úgynevezett zágrábi pontok –, amelyben kifejtették, hogy a horvát lakosság elítéli a szerb hegemoniát és diktatúrát, s célja az ország föderalizálása.⁷⁴

A jugoszláv kormánnyal való megegyezésre olasz részről is mutatkozott némi készség. Az olasz illetékesekben ugyanis csakúgy, mint a magyar politikusokban, időről időre felmerült, hogy a jószomszédi viszony jegyében valamiféle kompromisszumos megegyezést kössenek Jugoszláviával. Ezek a megegyezési kísérletek azonban rendre meghiúsultak.⁷⁵ Ennek oka az volt, hogy valamelyik fél mindig szabott olyan feltételt, amelyet a másik állam nem volt hajlandó teljesíteni. 1932-ben például a jugoszláv kormány azt kívánta, hogy Olaszország mondjon le a Jugoszláviával szembeni területi követeléseiről, és a balkáni törekvéseiről. Ezt pedig Olaszország – félve, hogy ez esetben Franciaország kiszorítaná a vágyott befolyási övezetéből – nem volt hajlandó megígérni. Ő maga ugyanakkor azt kérte Jugoszláviától, hogy a délszláv állam ismerje el pozícióit Albániában, amibe

⁶⁹ ASMAE, AA. PP. 1931–1945. Jugoslavia. Busta 3. Fasc. Separatismo croato. Telegramma n. 653/94. Rochira Grandinak és Gallinak. Zágráb, 1931. febr. 24.

⁷⁰ *Massimo Bucarelli*: Mussolini e la Jugoslavia (1922–1939). Bari 2006. 198.

⁷¹ DDI. Settima serie, vol. 11. 238. irat. 415–416. Galli Grandinak. Belgrád, 1932. febr. 23.

⁷² Uo.

⁷³ DDI. Settima serie, vol. 12. 16. irat. 14–17. Umiltà Grandinak. Zágráb, 1932. ápr. 15.

⁷⁴ *Sokcevićs D.*: Horvátország i. m. 493–494.

⁷⁵ Az olasz–jugoszláv megegyezés csak később, 1937. márc. 25-én jött létre.

pedig a jugoszláv tárgyalópartner nem akart beleegyezni.⁷⁶ Mindkét fél azt várta el a másiktól, hogy az hagyjon fel balkáni törekvéseivel, így a megegyezési kísérlet értelemszerűen meghiúsult, s a Balkánon folyó hatalmi harc tovább folytatódott.

Abban az esetben, ha Jugoszláviának akár Olaszországgal, akár Magyarországgal sikerült volna megegyeznie, az Usztasa legértékesebb támogatóit veszítette volna el. Pavelić felismerte ezt, ezért az olasz–jugoszláv, illetve a magyar–jugoszláv egyezkedés hírére azonnal akcióba lendült. Első lépésként Carlo Umiltà zágrábi olasz konzult kereste fel, aki Dino Grandi olasz külügyminiszterhez írott levelében arról számolt be, hogy Pavelić – akit Umiltà az egyik legnagyobb horvát ellenzéki csoport vezetőjeként írt le – úgy vélte, hogy 1932 húsvétját már a független Horvátországban tölthetik, amennyiben Olaszország hajlandó gyakorlati támogatást nyújtani ennek eléréséhez.⁷⁷

Vélhetően Pavelić ekkor már tervezgette azt a felkelést, amelyet az Usztasa 1932 őszén, Likában robbantott ki. A lázadás kudarccal végződött, s az eset miatt rengeteg támadás érte a horvát ellenzéket a belgrádi sajtóban, amire a parasztpárti vezető fel is hívta Umiltà figyelmét, nem rejtve véka alá, hogy a horvátok számítanak az olaszok szolidaritására ebben az ügyben.⁷⁸ Szintén figyelemfelkeltő szándékkal igyekezett megköszönni az olasz kormánynek az addigi horvátpárti sajtókampányt, valamint az anyagi és erkölcsi támogatást, melynek eredményeképp Európa előtt nem maradtak ismeretlenek a horvátok törekvései. Maček hangsúlyozta azt is, hogy Horvátország függetlensége nemcsak a horvát nép boldogságát, hanem Olaszország keleti határainak nyugalma is el fogja hozni.⁷⁹

A felkelést követően sem az akkor már Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt működő magyar államnak, sem Olaszországnak nem jutott eszébe egy ideig a Jugoszláviával való megegyezés lehetősége. Az 1932 novemberében zajló Gömbös–Mussolini találkozón a két vezető megállapodott, hogy – bízva abban, hogy a jövőben az Usztasa akár forradalom kirobbantására is képes lesz – támogatni fogják a bennük rendkívül jó benyomást keltő Pavelićet.⁸⁰ Magyarországon Gustav Perčec Horvát Emil néven vásárolta meg 1931-ben Szájbély Gyula Jankapuszta nevű tanyáját, amely a horvát határ mentén feküdt,⁸¹ az olasz szakirodalom szerint azzal a céllal, hogy legyen egy hely a jugoszláv határ közelében, ahonnan a terrorcselekményeket el lehet indítani.⁸² 1933 tavaszán Olaszország is

⁷⁶ DDI. Settima serie, vol. 12. 178. irat. 257–159. Galli Mussolininak. Bled, 1932. júl. 27.

⁷⁷ DDI. Settima serie, vol. 11. 155. irat. 274. Umiltà Grandinak. Zágráb, 1932. jan. 5.

⁷⁸ DDI. Settima serie, vol. 12. 572. irat. 690–691. Umiltà Mussolininak. Zágráb, 1932. dec. 24.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ *Gobetti, E.*: Dittatore per caso i. m. 47.

⁸¹ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 79.

⁸² *Adriano, P. – Cingolani, G.*: La via dei conventi i. m. 98.

táborhelyeket létesített a horvát menekültek számára, akiknek koordinálásával a pisai rendőrfőnököt, Ercole Contit bízták meg.⁸³ A három legjelentősebb olaszországi usztasa tábornak Lipari, Bovigno és Brescia adott otthont.⁸⁴

Galli még ekkor is igyekezett felhívni kormánya figyelmét a Pavelić támogatásában rejülő veszélyekre, de hiába.⁸⁵ A belgrádi olasz követ úgy vélte, hogy a horvát szeparatisták még 1933-ban is csak egy kis csoportját alkották a horvát társadalomnak, nem pedig a többségét. Ezen kívül pedig az Usztasa nem volt elég jól szervezett és dinamikus ahhoz, hogy külső segítség nélkül elérjen bármit is, aminek ékes bizonyítékát a követ abban látta, hogy bár a horvát ellenzék voltaképpen már 1920 óta szervezkedett, tizenhárom év alatt sem tudott elérni semmit.⁸⁶ Az óvatosság valóban indokolt lett volna, ugyanis még ez évben, 1933 novemberében lebukott a jankapusztai horvát tábor, mégpedig oly módon, hogy a tábort lebuktató információkat tartalmazó írás kompromittáló adalékokat tartalmazott a horvát szeparatisták radikális szárnyának támogatásában való magyar–olasz együttműködésről is.

Jankapuszta

Jankapuszta⁸⁷ létezését Gustav Perčec egykori szeretője, Jelka Pogorelec revütáncosnő fedte fel 1933-ban egy több nyelven is megjelentetett kiadványban, amely *Az emigráns gonosztevők titkai (Tajne emigrantskih zločinaca)* címmel jelent meg először a *Novosti* című napilapban.⁸⁸ A könyvecskét bámulatos gyorsasággal fordították le több nyelvre, köztük magyarra is. A mű a zágrábi Jugoszláv Sajtó Rt. szívéhez szólónak szánt, de első olvasatra is rendkívül manipulatívnak tűnő bevezetőjével kezdődik, elbeszélve, hogy a „természeténél fogva igaz, jó és romlatlan” Jelkát Perčec házasság ígéretével vette rá arra, hogy vele tartson, és politikai tevékenységében együttműködjön vele.⁸⁹

Tattay ezredes, a Jankapusztával kapcsolatban álló katonatiszt, aki a Honvédelmi Minisztérium kémelhárító osztályának munkatársa volt, s akinek

⁸³ Uo.

⁸⁴ *Jelić-Butić, F.*: Ustaše i NDH i. m. 21.

⁸⁵ ASMAE, AA. PP. 1931–1945. Jugoslavia. Busta 30. Fasc. Separatismo croato. Telegramma n. 6210/2459. Galli Mussolininak. Belgrád, 1933. szept. 17.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Jankapusztáról lásd *Ormos M.*: Merénylet i. m.; *Šadek, Vladimir*: Ustaše i Janka-puszta. Prilozi o djelovanju logora Janka-puszta i razvoju ustaško-domobarnog pokreta u Podravini za vrijeme monarhističke Jugoslavije. Molve 2012.

⁸⁸ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 79.

⁸⁹ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 6267 pol./1933. Az emigráns gonosztevők titkai. Zágráb, 1933. okt. 4.

kiléte mindmáig ismeretlen,⁹⁰ hamarosan jelentést készített a Pogorelec-féle írással kapcsolatos észrevételeiről.⁹¹ Tattay jelentését a táncosnő múltjának bemutatásával kezdi, elmondva, hogy a hölgy valóban Perčec barátnője volt. Viszonyukból, mely már akkor elkezdődött, amikor Perčec még Zágrábban élt, egy kislány született. Ezt követően Perčec táncosnővé képezte ki Jelkát, aki ebben a minőségében bejárta fél Európát, majd amikor állás nélkül maradt, összeköltözött az akkor már Bécsben élő Perčecel. Itt a táncosnő megismerkedett a jugoszláv követség sajtóattaséjával, Perčec pedig – hasznot akarván húzni az attasétól szerzett információkból – nem ellenezte ez az ismeretséget.⁹²

Jelka Pogorelec beszámolt arról, hogy ő vezette Perčec levelezését, így voltaképpen szinte minden Magyarországon élő horvát vezetőt ismert.⁹³ Ez a kijelentés megkérdőjelezi azt az állítást, hogy a hölgy „áldozatként” élt volna ebben a kapcsolatban.⁹⁴ A kiadvány szövegét a hivatalos dokumentumokkal összevetve elmondható, hogy pár hitelesnek tekinthető információt mindenképpen tartalmazott az írás. Tattay jelentése is sok valós eseményről számolt be, miközben ő is élt ferdítésekkel, elhallgatásokkal.

A táncosnő elmondása szerint Jankapusztán, ahol élt, keményen dolgoztatták az odamenekülőket, és kegyetlen terror alatt tartották mindazokat, akik családjukat választották volna a független Horvátország kivívásáért folytatott harc helyett.⁹⁵ Tattay jelentésében ezzel szemben azt állítja, hogy Jelka valójában nem is Jankapusztán élt, hanem Budapesten, előbb az Erzsébet körúton, majd pedig a Szigony utcában. Az igaz, hogy Perčec néha elvitte őt magával a táborba, így a hölgy némi betekintést valóban nyerhetett az ott lakó horvátok életkörülményeibe.⁹⁶ Tattay szerint az sem helytálló, hogy Jelka intézte volna Perčec levelezését, szerinte a hölgy közönséges szeretőként tartózkodott néha a táborban.⁹⁷

A brossúra szerint „Perčec, Pavelics és a társaik a valóságban ellenséges országok közönséges megfizetett bérencei, akik a jó pénzért nemcsak, hogy nem tettek semmit a szűkebb hazájukért, hanem vakul követték az olasz és a magyar hatóságok rendelkezéseit, elvégezvén a dolgokat, amelyek nemcsak kárt okozhattak az egész országnak, hanem semmiféle hasznot sem hozhattak

⁹⁰ Lásd *Ormos M.*: Merénylet i. m. 224. 13. sz. jegyz.

⁹¹ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 170 pol./1934. Tattay jelentése. Bp., 1934. jan. 13.

⁹² Uo.

⁹³ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 6267 pol./1933. Az emigráns gonosztevők titkai. Zágráb, 1933. okt. 4.

⁹⁴ Uo. Lásd a Bevezetőt.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 170 pol./1934. Tattay jelentése. Bp., 1934. jan. 13.

⁹⁷ Uo.

Horvátországnak.”⁹⁸ Jelka nem kimondotta Jankapusztát, hanem az Usztasa magyar–olasz támogatásának gyakorlatát kívánta leleplezni emlékiratában, de a francia és csehszlovák sajtó – minden bizonnyal nagypolitikai érdekek miatt – a magyarországi táborról szóló fejezeteket hangsúlyozta, eltúlozva ezek jelentőségét. Jelka ugyanis úgy vélte, hogy „Perćec és a többi emigráns *főképpen* [kiemelés – H. P.] Olaszország és bizonyos mértékben Magyarországnak is a zsoldosai.” Azaz a kiadvány Olaszországot tartotta fő bűnösnek az Usztasa támogatásában. Szerepel az írásban egy érdekes bekezdés, amely azzal foglalkozik, hogy Olaszország – amely korábban nem volt bizonyos abban, hogy hasznára válhat a horvát szeparatizmus segítése – végül miért is szánta rá magát az intenzív segítségnyújtásra. Pogorelec ugyanis tudni vélte, hogy Perćec, Pavelić, és az időközben velük szövetkező Belső Macedón Forradalmi Szervezet vezetői szerződést kötöttek a római kormánnyal, amelyben megállapodtak arról, hogy a támogatás fejében elő fogják mozdítani Olaszország balkáni törekvéseit.⁹⁹ Ekkor Perćec és társai még Bécsben éltek.

Jelka vallomása voltaképpen csak néhány oldalt szentelt Jankapusztának, e pár oldal azonban bőven tartalmazott olyan információkat, amelyeket fel lehetett használni a magyar kormány kompromittálására. Többek közt hírt adott arról is, hogy Perćecnek az usztasák felügyeletére, tanítására odarendelt magyar személyek is segítségére voltak az emigráció és az eszmék helyett inkább a hazájukat választani akaró horvátok terrorizálásában. Szökési kísérletekről, különféle rémtettekről, öngyilkosságokról, sőt gyilkosságról is beszámolt.¹⁰⁰

Tattay, aki igyekezett megmagyarázni a táborral kapcsolatban nyilvánosságra került információkat a magyar kormánynak „a röpiratból csak a magyar vonatkozásokkal foglalkozott”.¹⁰¹ Ezzel azt érte el, hogy akaratlanul is felnagyította a Jankapuszta rémtetteiről szóló hírek jelentőségét. Ha az egész iratot elemezte volna, Jankapuszta valószínűsíthetően eltörpült volna a többi információ jelentősége mellett. Tattay ehelyett magyarázni kezdte, hogy a táborban nem gyártottak fegyvereket, viszont az igaz, hogy „a Janka pusztán élő emigránsok egy része önvédelmi célból pisztollyal el van látva és azok használatában egyszer-egyszer oktatásban részesültek.”¹⁰² Tattay elmondása szerint egy szó sem volt igaz abból, hogy a táborlakókat merényletek elkövetésére készítették volna

⁹⁸ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 6267 pol./1933. Az emigráns gonosztevők titkai. Zágráb, 1933. okt. 4.

⁹⁹ Uo. Itt Jelka Pogorelec vélhetően a Pavelić–Frank-féle, 1929-es memorandumra gondolhatott.

¹⁰⁰ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 6267 pol./1933. Az emigráns gonosztevők titkai. Zágráb, 1933. okt. 4.

¹⁰¹ MNL OL K 63 130. cs. 16-7. t. 170 pol./1934. Tattay jelentése. Bp., 1934. jan. 13.

¹⁰² Uo.

fel. Jankapuszta ugyanis azzal a céllal létesült, hogy korábbi merényletek elkövetői menekülteként ott élhessenek tovább.¹⁰³ Pár sorral később azonban Tattay így fogalmazott: „A Janka pusztán összegyűjtött emberek túlfűtött temperamentuma, fanatizmusa és lelkiállapotuk folytán azokat fegyelmező eljárás alá kellett vonni, ezért naponta a rendes gazdasági munkák mellett katonai gyakorlatok végzésére is kötelezve lettek és pedig kihallgatás, parancskiadás, tisztelgési és elléptetési gyakorlatok formájában. Hetenkint egyszer vasárnap leventeszerű gyakorlatokat végeztek.”¹⁰⁴ Ebből a mondatból kiviláglik, hogy bár a szó szoros értelemben véve nem zajlott katonai kiképzés a táborban, az mégis tagadhatatlan, hogy a Jankapusztán élő horvát emigránsok birtokoltak – valószínűsíthetően Olaszországból szerzett – fegyvereket. Noha 1933 végén a tábor kiürítése és felszámolása megtörtént, Jankapuszta a későbbiekben okozott még fejfájást Magyarországnak.¹⁰⁵

Nem sokkal később történt azonban egy olyan, nagy politikai vihart kavaró eset, amely alátámasztotta, hogy volt némi alapja annak a feltevésnek, hogy a horvát szeparatisták támogatásában együttműködő Magyarország és Olaszország által üzemeltetett táborokban valóban folyhattak előkészületek a Jugoszlávián belüli politikai merényletek előkészítésére. 1934 januárjában I. Sándor ellen merényletet kíséreltek meg Zágrábban. Ennek végrehajtásával a merénylet kitervelői egy Olaszországban élő, de magyar útlevéllel rendelkező, Petar Oreb nevű huszonkét éves fiataalt bíztak meg.¹⁰⁶ A kísérlet részleteiről Bogoljub Jeftić jugoszláv külügyminiszter számolt be Gallinak. A beszámoló szerint I. Sándor meggyilkolásával három fiatal volt megbízva, akiknek a fegyvereit Olaszországban gyártották. Ráadásul Olaszországot terhelte az eset kapcsán az is, hogy a fiatalok olasz földről utaztak Zágrába, és be is vallották, hogy a horvátok számára létesített olasz menekülttáborokban a lakók fegyvert kapnak ahhoz, hogy Jugoszláviában felkelésre buzdítsák a népet és merényleteket kövessenek el.¹⁰⁷ Galli természetesen tagadta Jeftić előtt, hogy Olaszországban ilyen táborok lennének, de azért figyelmeztette Mussolinit, hogy a jugoszláv vezetés tud arról, hogy Olaszország támogatja Pavelić és Perčec terrorista csoportjait.¹⁰⁸ E két eset egy évvel később okozott igazán kellemetlen napokat Magyarországnak és Olaszországnak, amikor Európa államai a 20. század egyik legismertebb terrorcselekményének előkészítőit keresték.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Adriano, P. – Cingolani, G.: *La via dei conventi* i. m. 109.

¹⁰⁶ Massimiliano Ferrana: *Ante Pavelić: il duce croato*. Udine 2008. 62.

¹⁰⁷ DDI. Settima serie, vol. 14. 551. irat. 628–632. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. jan. 12.

¹⁰⁸ Uo.

Magyarország és Olaszország, a marseille-i merénylet vádlottjai

Az Usztasa legismertebb akciója – amelyet testvérszervezetével, a VMRO-val együttműködve hajtott végre – az 1934. október 9-én elkövetett marseille-i merénylet volt, amelynek során I. Sándor mellett Louis Barthou francia külügyminiszter is életét vesztette. A merényletet az Olaszországban élő usztasákat koordináló Ercole Conti értesülése szerint egy hét főből – egy nő és hat férfi – álló terrorista csoport követte el, akik közül hárman megfordultak korábban Jankapusztán is.¹⁰⁹ Az eset igencsak kellemetlen időpontban érintette az olasz kormányt, ugyanis amikor 1933 januárjában Adolf Hitler német kancellár lett, és propagandába kezdett az Anschluss érdekében, Mussolini figyelme ismételen Jugoszlávia felé fordult. Az olasz külpolitika ugyanis szerette volna elérni, hogy egy olasz–osztrák–magyar–jugoszláv blokk létrehozásával megakadályozzák Ausztria Németországhoz való csatlakozását, és elejét vegyék Németország Duna-menti térnyerésének.¹¹⁰ A tragikus esemény másnapján Galli felkereste az I. Sándor kiskorú fia, II. Péter mellé utóbb a régenstanács elnökévé kinevezett Pál herceget – aki egyébként személyes jó barátja volt –, s kifejezte az olasz kormány részvétét.¹¹¹ Jelentésében ugyanakkor nem rejtette véka alá azt a véleményét, miszerint Olaszország számára kedvezőbb lesz Pál régenssége a megboldogult I. Sándor uralkodásánál, ugyanis úgy vélte, hogy Pál céljai között nagyobb szerephez jut az olasz–jugoszláv kapcsolatok megerősítése, mint elődje külpolitikai elképzeléseiben.

Ascanio Colonna, budapesti olasz követ meglepetéssel számolt be arról, hogy Budapest nyugalommal tekintett a Marseille-ben történtek nemzetközi visszhangja elé.¹¹² Olaszország kormányához hasonlóan Schuschnigg osztrák kancellár is igyekezett rögvest tisztára mosni országát az ügyben, miután tudvalevő volt, hogy az Usztasa egyik fő embere, Perčević, Bécsben is tartózkodott. Schuschnigg a *Neues Wiener Journal* hasábjain tette közzé nyilatkozatát, amelyben kifejezte részvétét a jugoszláv királyi családnak, és igyekezett biztosítani a nyilvánosságot afelől, hogy a történeteket a civilizált társadalom elvárásaival összeegyeztethetetlenek tartja.¹¹³

Umiltà, az eseményeket mindvégig figyelemmel kísérő zágrábi olasz konzul tudósítása szerint a merényletet követő napokban Horvátország-szerte az utcákon

¹⁰⁹ Pasquale Iuso: Il fascismo e gli ustascia, 1929–1941: il separatismo croato in Italia. Roma 1998. 67.

¹¹⁰ Ormos M.: Merénylet i. m. 85.

¹¹¹ DDI. Settima serie, vol. 16. 35. irat. 38–39. Galli Suvichnak. Belgrád, 1934. okt. 10.

¹¹² DDI. Settima serie, vol. 16. 36. irat. 39–40. Colonna Mussolininak. Bp., 1934. okt. 10.

¹¹³ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Fasc. Re Alessandro (Marsaglia). Telegramma n. 4036-A6/2111. Gabriele Preziosi (követségi tanácsos) Mussolininak. Bécs, 1934. okt. 11.

tolongtak az emberek, akik túlnyomó többsége csak a szigorú rendőri intézkedések eredményeként volt hajlandó a felsőbb utasításnak megfelelően fekete zászlót kitenni az ablakába.¹¹⁴ A határozott rendőri fellépés miatt a konzul óvakodott attól, hogy a horvát szeparatista pártok vezetőivel felvegye a kapcsolatot, de más civil és katonai tekintélyekkel volt alkalma beszélni. Ennek eredményeképp megkönnyebbüléssel állapíthatta meg, hogy még senkinek sem jutott eszébe Olaszország felelősségét firtatni a merénylet elkövetése miatt.¹¹⁵

Hamar fordult azonban a kocka, és két nappal később Galli már arról volt kénytelen beszámolni, hogy a jugoszláv sajtóorgánumok Olaszországot okolják a történekeért.¹¹⁶ Sőt mi több, a jugoszláv külügyminiszter testvére, Bora Jeftić kifejtette neki, hogy meggyőző bizonyítékok állnak rendelkezésére arra vonatkozóan, hogy Sándor király megölését Olaszország akarta és tervezte el.¹¹⁷ A gyilkos ugyanis vélhetően a horvát emigránsoknak abból a csoportjából való volt, akiket Gustav Perčec és Ante Pavelić vezetésével Olaszország indított útnak körülbelül egy hónappal a véres események előtt, olasz papírokat biztosítva nekik.¹¹⁸ Ennél is tovább gombolyítva a fonalat, pár nap múlva Galli Mussolinihoz írott levelében arról tudósított, hogy Božidar Purić – Jugoszlávia külügyi ügyvivője (Chargé d'affaires) az Amerikai Egyesült Államokban – szerint I. Sándor gyilkosa Zürichben találkozott egy olasz származású illetővel, aki instrukciókkal szolgált a merénylet kivitelezésére vonatkozóan, és a gyilkosság végrehajtásához szükséges anyagi forrást is rendelkezésre bocsátotta.¹¹⁹ Galli és Purić párbeszéde azzal folytatódott, hogy Purić – hangsúlyozva, hogy ez a mondat már nem képezi a hivatalos tárgyalás részét – felszólította Gallit: „Tegyetek valamit Pavelić ellen, tüntessétek el.”¹²⁰ Erre Galli csak annyit válaszolt, hogy „de ha egyszer nem tartózkodik Olaszországban”.¹²¹ Az igazság azonban az volt, hogy Pavelić a merénylet után Olaszországban maradt, ahol rövid időre letartóztatták őt az olasz hatóságok, majd pár hónap múlva szabadlábra helyezték.

Gallit aggodalommal töltötte el, hogy milyen kimenetele lesz az ügynek. Hamarosan előkerültek azonban a merénylet idején készült fényképek, amik némileg csillapították nyugtalanságát, és egyúttal tanácsadásra is sarkallták. A fotók alapján ugyanis egyértelművé vált, hogy I. Sándor és Barthou gyilkosa egy

¹¹⁴ DDI. Settima serie, vol. 16. 43. irat. 43–44. Umiltà Mussolininak. Zágráb, 1934. okt. 11.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ DDI. Settima serie, vol. 16. 48. irat. 46. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 13.

¹¹⁷ DDI. Settima serie, vol. 16. 49. irat. 47. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 13.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ DDI. Settima serie, vol. 16. 57. irat. 51. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 15.

¹²⁰ DDI. Settima serie, vol. 16. 58. irat. 52. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 15.

¹²¹ Uo.

bulgáriai macedón volt, aki a magyarországi Jankapusztán élt a horvát menekültekkel.¹²² Ez, mint Galli kifejtette, Olaszország számára nagy megkönnyebbülést jelenthet. A követ azt javasolta Mussolininak, hogy e kedvező fordulatot használják ki arra, hogy az olasz kormány minden ott élő horvát menekülttől szabaduljon meg, és tüntessen el Olaszországból mindenkit, akinek a királygyilkossághoz akár csak a legkisebb köze is lehetett.¹²³ Pár nappal később pedig már örömmel számolt be arról, hogy Pavelić és egyik társa, Eugen Kvaternik torinói letartóztatása szintén jó színben tüntetheti fel Olaszországot.¹²⁴ A francia sajtó valóban dicsérte Olaszországot a két usztasa bebörtönzéséért, és a merényletnek hamarosan egyetlen vádlottja maradt: Magyarország. Ennek háttérében az állt, hogy a francia kormánynak – amely ekkortájt az Olaszországhoz való közeledést szorgalmazta – nem állt érdekében Olaszország felelősségre vonása.¹²⁵ Magyarország felelősségét elsősorban Eduard Beneš ismételte, aki a Jelka Pogorelec-féle, egy évvel a merénylet előtt nyilvánosságra került információkra alapozta a magyar kormány bűnrészességét.

November elején Fulvio Suvich olasz külügyi államtitkár arról informálta Pignatti párizsi és Fracassi londoni olasz követeket, hogy a jugoszláv kormány a francia és az angol kormányokat kívánja megkérni arra, hogy mind Rómában, mind Budapesten végezzenek széleskörű nyomozást a merénylet ügyében, horvát terrorsejtek után kutatva.¹²⁶ Mint Suvich fogalmazott, Olaszország nem tűrhet el egy ilyen akciót, mely „minden bizonnyal nem segítené elő a helyzet tisztázását, amit pedig mi óhajtunk leginkább”.¹²⁷

Pár nappal később Gömbös Gyula magyar miniszterelnök felháborodottan fejtette ki római találkozásukon Mussolininak, hogy a horvát menekültek segítségét és a merényletet élesen el kellene különíteni egymástól, ugyanis Magyarország csak a menedéknyújtásban érintett, de a merényletkez semmi köze.¹²⁸ Kis idő múlva Mussolini Schuschnigg osztrák kancellárral is találkozott, aki elmondta, hogy Ivan Perčević, akinek kiadatását a közelmúltban kérte a francia kormány, Ausztriában tartózkodik. A kiadatást – mondta Schuschnigg – az osztrák kormány valószínűleg meg fogja tagadni, mire Mussolini leszögezte, hogy Olaszország sem lesz hajlandó kiadni Pavelićet és

¹²² DDI. Settima serie, vol. 16. 60. irat. 53–59. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 15.

¹²³ Uo.

¹²⁴ DDI. Settima serie, vol. 16. 73. irat. 69–70. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 20.

¹²⁵ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 173.

¹²⁶ DDI. Settima serie, vol. 16. 102. irat. 107–108. Suvich Pignattinak és Fracassinak. Róma, 1934. nov. 1.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ DDI. Settima serie, vol. 16. 112. irat. 121–122. Feljegyzés a Gömbös-Mussolini találkozóról. Róma, 1934. nov. 6.

Kvaterniket.¹²⁹ Perčević kiadatásáért a francia kormány azért folyamodott, mert – a szerb rendőrség szerint – 1933-ban az ő közbenjárásával engedtek szabadon a klagenfurti börtönből egy [meg nem nevezett – H. P.] illetőt, akit Perčević aztán Magyarországra irányított menedékért, és aki részt vett a marseilles-i gyilkosság kivitelezésében.¹³⁰ Decemberre azonban kiderült, hogy az elkövetők közül senki sem tartózkodott soha osztrák földön, így a Perčević elleni vádak alaptalannak bizonyultak.¹³¹

Kánya Kálmán magyar külügyminiszter is személyes találkozót kért és kapott Mussolinitól a kényes ügy megvitatására. Kánya elmondta, hogy pár hónappal a gyilkosság előtt, 1934 májusában Magyarország megállapodott Jugoszláviával egy olyan egyezmény életbe léptetéséről, amely kötelezte Magyarországot a területén lévő horvát táborok felszámolására. Kánya szerint ez meg is történt, Jankapusztát kiürítették, azonban – sajnálatos módon – a magyar kormány jó szándéka ellenére maradhatott egy kisebb horvát „mag” az országban.¹³² A tábort Tattay 1934. február 1-jén kelt tervezete nyomán számolták fel, amelyben az ezredes közölte, hogy április 24-éig felszámolja Jankapusztát. Április közepén az usztasákat valóban elszállították, de többségük Nagykanizsára, a szintén usztasa kézen lévő Horthy Miklós úti házba került, s az országból való kiutasításukra nem került sor. Mindazonáltal a rendszeres kiképzés nem folytatódott tovább.¹³³

Kánya nem a magyar külügyminisztérium „csehszlovák fóbiájától” vezérelve említette Mussolininek, hogy Beneš az, aki leginkább törekszik Magyarország bűnbakká tételére. Egy a prágai olasz követ által Mussolininak küldött számjeltávirat is összefoglalja Csehszlovákia álláspontját a marseille-i üggyel kapcsolatos teendőkről, melyek között az is szerepel, hogy Magyarországra kell hártani a felelősséget az eset miatt.¹³⁴ Beneš terveit keresztelte azonban az a tény, hogy az olasz külügyminisztérium, amely mint láthattuk, korábban még örült annak, hogy Pavelić és Kvaternik letartóztatása enyhített a rá nehezedő nyomáson, most mégis vállalta a magyar kormány melletti kiállást.¹³⁵ A szolidaritás valódi oka az volt, hogy Kánya több ízben is kijelentette, hogy

¹²⁹ DDI. Settima serie, vol. 16. 157. irat. 165–168. Feljegyzés a Schuschnigg–Mussolini találkozóról. Róma, 1934. nov. 17.

¹³⁰ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Telegramma n. 4758/2518. Preziosi Mussolininak. Belgrád, 1934. dec. 6.

¹³¹ Uo.

¹³² DDI. Settima serie, vol. 16. 75. irat. 71–72. Feljegyzés Kánya és Mussolini beszélgetéséről. Róma, 1934. okt. 20.

¹³³ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 113–114.

¹³⁴ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Telegramma n. 2115/1473. Guido Rocco Mussolininak. Prága, 1934. nov. 26.

¹³⁵ Uo.

amennyiben a kisantant és egyes nagyhatalmak mindenáron Magyarországra akarják hárítani a felelősséget a merényletért, a magyar kormány a nyilvánosság elé fogja tárni a valóságot, azaz Olaszországnak a történelemben játszott szerepét.¹³⁶

A kisantant-államok és Franciaország mind Olaszországot, mind Magyarországot felelősnek tartották az ügyben. Az a nézet terjedt el, miszerint a merényletkezéshez szükséges anyagi forrást közvetlenül Budapesttől kapták ugyan az elkövetők, azonban előzőleg Olaszország küldte Magyarországra a pénzt.¹³⁷ Ezt az olasz kormány nem erősítette meg, de nem is cáfolta. Eszerint Magyarország egyfajta összekötőként szerepelhetett az ügyben, ami logikus is lehetne annak fényében, hogy az 1920-as évek végén Magyarország felajánlotta közvetítő szerepét az olaszoknak a horvátokkal való kapcsolatfelvételen.

A merényletről Vlatko Maček is beszámolt visszaemlékezésében.¹³⁸ Igyekezett hangsúlyozni, hogy ő sohasem szimpatizált semmilyen terrorcselekménnyel, és őszintén együtt érzett a megözevgyült királynéval, osztozva a király halála miatti fájdalommal.¹³⁹ Ezt látszik igazolni egy Mussolininak küldött hivatalos jelentés is, miszerint Pavelić és Maček valójában ádáz ellenségek voltak, és a horvátok legszervezettebb erejét nem Pavelić, hanem Maček vezette a Parasztpárttal, mely még mindig a horvát lakosság többségét tudhatta maga mögött.¹⁴⁰ Vagyis a levél arra utal, hogy egyáltalán nem volt biztos az, hogy a horvát lakosság többsége az elszakadást kívánta.

A király elleni (marseille-i) merénylet – több dokumentum is ezt támasztja alá – nem érthető volna teljesen váratlanul a jugoszláv kormányt, ugyanis már jóval a Marseille-ben történeket megelőzően készültek jelentések arról, hogy I. Sándor a terrorszervezetek kiemelt célpontja.¹⁴¹ Ennek ellenére a királygyilkosság megtörtént, s – bár az ügyet meglehetősen hamar és könnyen elsimították – nem kétséges, hogy mind Olaszország, mind Magyarország jogosan került a vádak keresztüzébe a merényletet követő hónapokban.¹⁴²

¹³⁶ *Ormos M.*: Merénylet i. m. 176–179.; *Hornyák Á.*: Magyar kisebbségi kérdés i. m. 48.

¹³⁷ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Telegramma n. 6724/1842. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. nov. 13.

¹³⁸ *Vladko Maček*: In the Struggle for Freedom. H. n. 1957. 154–155.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Telegramma n. 6724/1842. Galli Mussolininak. Belgrád, 1934. nov. 13.

¹⁴¹ ASMAE, AA. PP. 1930–1945. Jugoslavia. Busta 55. Fasc. Re Alessandro (Marsaglia). Telegramma n. 6377/1742. Galli feljegyzése Mussolininak. Belgrád, 1934. okt. 13.

¹⁴² A marseille-i merényletet követő népszövetségi tárgyalásokról és az Aix-en-Provence-i perről lásd *Ormos M.*: Merénylet i. m.

Összegzés

Mind Magyarország, mind pedig Olaszország tevékeny részt vállalt a horvát szeparatisták támogatásában, s mint láthattuk, a velük kapcsolatos politikát a két állam igyekezett egyeztetni egymással. Bár az olasz szakirodalom egy része igyekszik Olaszország szerepét tisztára mosni a kérdésben,¹⁴³ és Magyarországot megtenni a támogatás valódi felelőssévé, a források ismeretében nyilvánvaló, hogy – annak ellenére, hogy Magyarország tette meg az első lépést a szeparatistákkal való kapcsolatfelvétel irányába – a gyakorlati támogatás oroszlánrészét Olaszország nyújtotta nekik. Magyarország, szerepét összevetve az olasz segítséggel inkább csak „asszisztált” az eseményekhez. A horvát szeparatisták kétségkívül remek eszközt jelentettek mind Magyarország, mind Olaszország kezében Jugoszlávia meggyengítésére. Bár a két ország nem egyeztetett pontról pontra minden lépést a szeparatisták támogatásának gyakorlati kivitelezését illetően, az mindenképpen a két állam egyetértésével zajlott, és ezáltal a magyar–olasz kapcsolatok egy fontos fejezetének tekinthető.

HUNGARIAN–ITALIAN COOPERATION IN SUPPORT OF THE CROATIAN SEPARATISTS, 1927 AND 1934

by Petra Hamerli

SUMMARY

After the Hungaro-Italian treaty of friendship was signed in 1927, a great part of the cooperation between the two states took the form of support for the Croatian separatist movement. The latter became especially intense after the establishment of the Ustasha Movement in 1929. During the summit of November 1932, Benito Mussolini and Gyula Gömbös consented to the establishment of Ustasha camps on the territory of their respective states. While in Italy several such camps were formed, in Hungary Jankapuszta, which had been purchased by Gustav Perčec a year earlier, was transformed for the purpose. Following the assassination of King Alexander of Yugoslavia on 9 October at Marseille, however, support for the Ustasha and their camps caused moments of great embarrassment in terms of both Hungaro-Italian relations and the international image of the two states.

¹⁴³ *James J. Sadkovich*: Opportunismo esitante: la decisione italiana di appoggiare il separatismo croato: 1927–1929. *Storia Contemporanea* 16. (1985) 401–426.; *Iuso, P.*: Fascismo e ustascia i. m.; *Gobetti, E.*: Dittatore per caso i. m.